Ռաֆֆի

Զալալեդդին

Ե

Ամփոփելով հոր մարմինը իր անշուք գերեզմանի մեջ, երիտասարդը կրկին շարունակեց իր ճանապարհը: Նա այժմ գնում էր բոլորովին խելագարի նման, ընկած դառը մտածությունների մեջ: Կորցնելով հայր, մայր, եղբայր և քույրեր, նա այժմ սարսափելի կասկածի մեջ էր՝ կորցնել և նրան, որին սիրում էր: Այս պատճառով շտապում էր նա: Բայց դեռ բավական ճանապարհ կար, մինչև կհասներ այն գյուղը, ուր բնակվում էր նա:

Նա գնում էր այնպիսի անանցանելի շավիղներով, որոնց շրջակայքում ժայռերի, մացառների և թփերի մեջ մի ամբողջ բանակ կարող էր թաքչիլ և ուղևորի աչքից անհայտ մնալ: Եվ այս պատճառով մեծ եղավ նրա զարմանքը, երբ մի քանի անգամ նրա ականջներին զարկեցին անորոշ ձայներ, հետո պարզ լսելի եղավ իր անունը՝ «Սարհատ, Սարհատ»: Ո՞վ կարող էր լինել դա: Նույն շրջակայքում հազիվ թե մի մարդ կարող էր ճանաչել նրան, թեև նա ուներ ընկերներ, բայց նրանց մի քանի օր առաջ զանազան հանձնարարություններով ուղարկել էր դեպի զանազան կողմեր: Մտածեց, գուցե նրանցից մեկը լինի և մատը բերանին դնելով, խորհրդական ձայնով շվացրուց: Նրան պատասխանեցին բավական մոտավոր տեղից, բայց ձայնը շատ օտարոտի երևաց: «Նրանցից և ոչ մեկը լինել չէ կարող», մտածեց ինքնիրան, և հրացանը ուսից վեր բերելով, կանգնեց, իր շուրջը նայելով: Նույն միջոցին «Սարհատ» անունը կրկին զարկեց նրա ականջներին, երկու թևքեր փաթաթվեցին նրա վզովը, և մի մարդ սկսեց ջերմ համբույրներ սփռել նրա երեսի վրա:

Երևի իմ տերը չէ ճանաչում իր ծառային, ասաց նա քրդերեն լեզվով:

Ճանաչեցի, Մըստո, պատասխանեց երիտասարդը և ուրախությամբ համբուրեց նրան:

Մըստոն ազգով քուրդ էր, եզիդիների աղանդից . նա երիտասարդի հոր հովիվն էր և նրա մանկության ընկերը: Մի կլորիկ պատանի էր Մըստոն խիստ աշխույժ և հավատարիմ, երբ թողեց նրան երիտասարդը, իսկ այժմ գտնում էր նրան հասակն առած և բոլորովին այրական դեմք ստացած: Նա զինվորված էր թեթև կերպով . ուներ միայն հրացան, թուր և ատրճանակներ: Երիտասարդը շատ ուրախացավ, որ հանդիպեցավ իր հոր տան հավատարիմ ծառային, և ավելի այն պատճառով, որ նրանից կարող էր քաղել այն տեղեկությունները, որ իրան շատ հարկավոր էին:

Ա՛խ, որքա՛ն հիմար եմ ես, Սարհատ, ասաց Մըստոն իր սովորական ծիծաղով . քիչ էր մնում, որ չճանաչեի քեզ. հենց որ տեսա, մտա թփի ետևը, հրացանս ուղղեցի . . . հենց տրխկացնելու վրա էի, մեկ էլ աչքիս ընկավ ճակատիդ սպին . ինձ ու ինձ ասացի, դա աղան է, էլ չարձակեցի… Ա՛խ, ինչպե՛ս փոխվել ես դու, սատանան չի ճանաչի:

Մըստոն կրկին փաթաթվեցավ և կրկին սկսեց համբուրել իր տերին:

Դու ուզում էիր ինձ սպանե՞լ, Մըստո, հարցրեց երիտասարդը:

Պա՛: Ուզում էի նիզակդ խլել . իմը կոտրվեցավ: Առանց նիզակի քուրդին ամոթ է ման գալ:

Ե՞րբ կոտրվեցավ:

Կռիվ ունեցա քրդերի հետ, երբ մեր ոչխարները թալանում էին: Բոլորը տարան անհավատները, մի հատ էլ չթողեցին: Քո քուռակն էլ տարան, Սարհատ, այն կապույտ քուռակը . մի տեսնեի՛ր, ի՛նչ լավ ձի էր դարձել, ամեն օր լավ ուտացնում, չաղացնում էի, մի օր աղան կգա, կնստի . տարան անհավատները… այնքան ոչխարներից մեկն էլ չթողեցին:

Մե՞ր ոչխարները:

Ձերը . բա ո՞ւմը . Մըստոն խո ոչխար չունի: Ոտքիս էլ գնդակ դիպավ: Բայց ես էլ մի քանիսին գլորեցի . . .

Հիմա ո՞ւր էիր գնում այսպես կաղլիկ ոտով:

Գնում էի այս կողմը . . . բան կար…

Ի՞նչ կար:

Ա՛խ, լեզուս չէ բռնում, որ ասեմ… անիծվի՛ն քրդերը… աղայինս…

Մըստոն չկարողացավ իր խոսքը վերջացնել, նրա աչքերը լցվեցան արտասուքով և սկսեց երեխայի նման հեկեկալ:

Սպանեցի՞ն… իմանում եմ, ասաց երիտասարդը: Գնում էիր ի՞նչ անես:

Թաղեմ: Խո այսպես չէի թողնելու: Իմ աղան լավ աղա էր:

Ես թաղեցի, պատասխանեց երիտասարդը տխուր ձայնով: Դու էն ասա՛, Մըստո, թե մի բան գիտես մորս, քույրերիս և եղբորս մասին: Մըստոն ամեն բան գիտե. գիժ չէ՞, որ չգիտենա: Գլխի՞ցը պատմեմ:

Ո՛չ, կարճ կապի՛ր: Ի՛նչ կհարցնեմ, էն ասա:

Լավ, հարցրու:

Ե՞րբ եկան քրդերը:

Քրդերը եկան երկու օր առաջ. գիշեր էր, երբ եկան նրանք. մարդիկ բոլորն էլ քնել էին: Նրանք շատ չէին, հարյուր ձիավոր հազիվ կլինեին, որ եկել էին մեր գյուղի վրա. մյուսները գնացել էին ուրիշ գյուղերի վրա: Բայց հայի գյուղը թալնելու համար տասը ձիավոր էլ բավական է: Ինչո՞ւ հայերը ղոչաղ չեն, աղա, դա լավ չէ, դա շա՛տ վատ է: Լացն ու աղաղակը բարձրացավ, երբ նրանք խրճիթների դռները կոտրատեցին և ներս մտան: «Տո՛, խանիխարաբնե՛ր, ասում

էի ես հայերին, խո կնիկ չեք, մարդ եք, թե որ թուր ու թվանք չունեք, քարով, փայտով, կացինով խփեք ու դուրս արեք էդ շներին»: Բայց ով էր իմ ձենը լսողը: Առաջ նրանք սկսեցին դուրս տալ, ինչ որ տանելու էին, թե՛ ապրանք, թե՛ կին և թե՛ աղջիկ. բայց մնացած անպիտան ապրանքները՝ ծերերի, պառավների, երեխաների հետ՝ թողեցին խրճիթներում, դռները կրկին փակեցին, հետո կրակ տվեցին, այրեցին: Իսկ տղամարդերին կոտորում էին:

Ոչ ոք չազատվեցա՞վ:

Ազատվեցան նրանք միայն, որ առաջուց բանը գիտեին ու փախել գնացել էին, սարերում թաք էին կացել: Բայց շատերը չէին հավատում, թե քրդերը այնպես կանեին. նրա համար, որ գայմագամը գրում էր ժողովրդին՝ իրանց տեղումը հանգիստ մնան, չվախենան: Խաբում էր անիծածը:

Մեր տան հետ ի՞նչ պատահեց:

Հայրդ տանը չէր, գնացել էր Բաշ-Կալա, ինձ ասաց. Մըստո, տունը պահիր, մինչև ես կդառնամ: Ես արթուն էի, երբ քրդերը եկան, հրացանը ձեռիս կտուրի վրա կանգնած էի: Բայց ի՛նչ կարող էր անել մենակ Մըստոն այնքան գազաններին. մի տասը տղամարդ եթե հետս ունենայի, նրանց չէի թող տալ, որ գյուղն էլ մտնեին, բայց մենակ էի: Ես ձեռք էլ չբարձրացրի, նրա համար, որ քուրդի խասյաթը լավ էի իմանում, հենց որ մեկին ղիպչեի, ոչ մի հոգի կենդանի չէին թողնի: Ես աշխատում էի մի կերպով ընտանիքը ազատել. մնացածը, ասում էի, գլուխը քարը, թո՛ղ տանեն: Առանց ժամանակ կորցնելու, ես տնից դուրս հանեցի մորդ, եղբորդ և երկու քույրերիդ. բայց այնքան հիմար էի, որ չմտածեցի, թե տանը օրորոցի մեջ տղա մնաց: «Երեխա՜ս, երեխա՜ս» գոռաց մայրդ և վազեց դեպի տուն: Ես մնացի երկու սրի մեջտեղում, չէի իմանում, դեպի ո՛ր կողմը դառնամ: Եթե աղջիկներին թողնեի, քրդերը կտանեին, լավ է, ասեցի, դրանց տանեմ մի տեղ թաքցնեմ, հետո դառնամ դեպի մայրը: Եղբորդ և քույրերիդ թաքցրի գյուղից հեռու գարու արտի մեջ և շուտով վազեցի դեպի մայրդ: Երբ հասա, տեսա, տունը վառվում էր բոցերի մեջ. բայց խեղճ կինը ոչ իմ կանչելուն ականջ դրեց, և ոչ էլ բոցերին մտիկ տվեց, մտավ կրակի մեջ. այն րոպեում փուլ եկավ կտուրը, և նա էլ դուրս չեկավ…:

Քարացածի նման լսում էր երիտասարդը այս բոլորը. նա գունաթափվել էր մարմարիոնի պես, և բարակ շրթունքները դողդողում էին տենդային անհանգստությամբ: Արտասուք նրա աչքերում չէր երևում:

Հայրս ի՞նչու գնաց Բաշ-Կալա, հարցրեց նա դողդոջուն ձայնով:

Երբ լսեցին, թե Շեյխը հրամայել է գավուրներին կոտորել, ամենի վրա երկյուղ ընկավ, չէին իմանում, թե ինչ անեն, ո՛ր կողմը փախչեն, որ ազատվեն: Այն ժամանակ հայրդ հավաքեց գյուղերի տանուտերներին երկու քահանայի ու մի վարդապետի հետ գնացին Բաշ-Կալա, որ մուդուրին, գայմագամին ասեն, որ նրանք ասկար (զինվոր) ուղարկեն երկիրը պահպանելու: Մուդուրն ու գայմագամը առաջ խոստացել էին, թե ասկար կուղարկեն, հետո այսօր էգուց գցելով, այնքան ուշացրել էին, մինչև քուրդը եկավ, իր բանը տեսավ…: Հետո գնացողներն տեսնելով, որ գայմագամը խաբում է, հույսը կտրած ետ էին դարձել: Բայց քուրդերը իմանալով, որ գայմագամի մոտ էին գնացել, ճանապարհին բռնել էին և այնպես էին արել, որ դու ինքդ քո բարի աչքով տեսար…

Հիմա ո՞րտեղ են քույրերս, եղբայրս, հարցրեց երիտասարդը, երկչոտ վստահությամբ, մի՛ գուցե նրանց էլ մի փորձանք պատահած լինի:

Նրանք հիմա լավ տեղում են. ես տարա նրանց մեր էլի (ցեղի) մեջ, մեր չադրումն են կենում կնոջս մոտ: Դու չե՞ս իմանում, Սարհատ, ես ախար հիմա կին ունեմ, մի երեխա էլ ունեմ, մի սիրուն երեխա: Հայրդ (աստված նրա հոգին լույսի բաժին անե) ինձ պսակեց, մի լավ աղջիկ բերեց, և հարյուր ոչխար էլ տվեց, ասում էր. «Մըստո, բավական է ինչ որ ծառայեցիր, գնա՛ դրանից հետո քեզ համար ապրիր, տուն ու տեղի տեր դարձիր»: Բայց ես ձեր տան հացը կերել էի, նրանով էի մեծացել, ասում էի, չէ՛, աղա, քո տան մեջ պետք է մեռնեմ, և քանի Սարհատը չի եկել, ես քո մեծ որդին կլինեմ:

Երիտասարդի սիրտը չդիմացավ այս խոսքերին, նա գրկեց Մըստոյին, և ճակատիցը համբուրեց, ասելով.

Դարձյալ դու իմ եղբայրը կլինես, բարի Մըստո, ես քեզանից չեմ բաժանվի: Բայց դու այն ասա՛, կարծում ե՞ս, որ եղբայրս և քույրերս ձեր չադրում ապահով կմնան:

Պատանի քուրդը ինքնավստահ պարծենկոտությամբ պատասխանեց.

Շեյխ Ջալալեդդինը իր բոլոր ավազակներով Մըստոյի չադրը մտնել չէ կարող: Դու ինքդ լավ ես իմանում եզիդիների ղեյրաթը (նախանձախնդրությունը). մի մարդ, ինչ ազգից էլ որ լիներ նա, երբ մտնում էր եզիդիի չադրի տակը, այն ցեղի բարի հյուրն է համարվում. այն ժամանակ բոլոր ցեղը իր արյունը կթափի և իր հյուրին թշնամու ձեռքը չի տա:

Հանկարծ նա խոսքը կտրեց և սկսեց ուշադրությամբ ականջ դնել:

Լսում ե՞ս, հարցրեց նա, այդ ձայները:

Ի՞նչ ձայներ, հարցրեց երիտասարդը, որովհետև նա այն աստիճան խռովված էր, որ ոչինչ ձայն չէր լսում:

Երգում են . . . : Այսպես երգում է քուրդը, երբ թալան և գերիներ է տանում:

Ուրեմն գնանք, ասաց երիտասարդը:

Գնանք, կրկնեց պատանին:

Երկուքն էլ դիմեցին դեպի այն կողմը, որտեղից լսելի էին լինում ձայները: